

Maciej Gutowski / Piotr Kardas

Wykładnia
i stosowanie prawa
w procesie opartym
na Konstytucji

Wykładnia
i stosowanie prawa
w procesie opartym
na Konstytucji

Maciej Gutowski / Piotr Kardas

Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji

Wydawnictwo C.H.Beck
Warszawa 2017

Wydawca: Joanna Ziemiańska

Projekt okładki: GRAFOS

© Wydawnictwo C.H.Beck 2017

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: TiM-Print, Warszawa
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-9983-6

ISBN e-book 978-83-255-9984-3

Spis treści

Wykaz skrótów	XIII
Rozdział 1. Zarys modelu wykładni i stosowania prawa w procesie	1
§ 1. Znaczenie wykładni i stosowania prawa w procesie opartym na Konstytucji	4
§ 2. Konstrukcja i metoda opracowania	9
§ 3. Znaczenie Konstytucji dla procesu sądowego stosowania prawa	14
I. Konstytucja a proces sądowy	14
II. Uzasadnienie bezpośredniego stosowania norm konstytucyjnych ...	20
III. Model procesu sądowego w procesie opartym na bezpośrednim stosowaniu Konstytucji	25
IV. Stosowanie Konstytucji jako element modelu indywidualnego stosowania prawa	30
§ 4. Model procesu indywidualnego stosowania prawa	32
I. Model ogólny procesu sądowego	32
II. Specyfika postępowania sądowego	34
III. Specyfika kontroli konstytucyjnej	39
IV. Elementy wspólne i odmienności bezpośredniego stosowania Konstytucji i abstrakcyjnej kontroli konstytucyjności	42
V. Specyfika stosowania prawa Unii Europejskiej	43
VI. Znaczenie ram rozpoznania sprawy i postępowania dowodowego	47
VII. Znaczenie kierunku rozstrzygnięcia	49
VIII. Postępowania dotyczące kontroli instancyjnej	53
§ 5. Konstrukcje modelowe	56
I. Model sądowego stosowania prawa	57
II. Model badania konstytucyjności prawa	57
III. Model kontroli instancyjnej	58
Rozdział 2. Faza ustaleń faktycznych. Ustalenia faktyczne jako podstawa decyzji sądowej a sformalizowane sposoby dowodzenia (ciężar dowodu, ciężar dowodzenia, ciężar argumentacji i standard udowodnienia)	59
§ 6. Model ustaleń faktycznych w ramach sądowego stosowania prawa	65
I. Uwagi ogólne	65
II. Ciężar dowodu	69
III. Dyskursywne stosowanie prawa	71

IV. Regulacje procesowe a rodzaj postępowania na tle reguł materialnoprawnych	74
V. Rodzaj postępowania a ciężar dowodu i ciężar dowodzenia	85
§ 7. Faza ustaleń faktycznych w procesie karnym	90
I. Ciężar dowodu i ciężar dowodzenia a sposób dokonywania ustaleń faktycznych w procesie karnym	90
1. Uwagi ogólne	90
2. Zasada domniemania niewinności	92
3. Zasada <i>in dubio pro reo</i>	94
4. Fakty notoryjne, domniemania faktyczne i domniemania prawne	95
5. Domniemania materialnoprawne	95
A. Domniemania materialnoprawne wynikające z przepisów części ogólnej KK	95
B. Domniemania materialnoprawne wynikające z przepisów części szczególnej KK	103
II. Model procesu karnego a sposób dokonywania ustaleń faktycznych	103
III. Standard dowodzenia (standard udowodnienia) w procesie karnym	108
IV. Standard oceny dowodu z opinii biegłego w procesie karnym	115
§ 8. Faza ustaleń faktycznych w procesie cywilnym	122
I. Ciężar dowodu i ciężar dowodzenia a sposób dokonywania ustaleń faktycznych w procesie cywilnym	122
II. Model procesu cywilnego a sposób dokonywania ustaleń faktycznych	124
1. Reguły ustalenia faktów w procesie	124
2. Domniemania	127
III. Reguły ciężaru dowodu a ustalenia faktyczne	129
IV. Reguły procesowe a dowodzenie	130
V. Standard dowodzenia (standard udowodnienia) w procesie cywilnym	136
VI. Standard i kryteria oceny poszczególnych dowodów w procesie cywilnym	141
1. Specyfika dowodu z opinii biegłego	141
2. Ocena dowodów	144
§ 9. Faza ustaleń faktycznych w procesie administracyjnym	147
I. Uwagi ogólne dotyczące problematyki ustaleń faktycznych w procesie administracyjnym	147
II. Ciężar dowodu i ciężar dowodzenia a sposób dokonywania ustaleń faktycznych w procesie administracyjnym	157
1. Uwagi ogólne	157
2. Zasada prawdy obiektywnej i zasada oficjalności	159
3. Zasada oficjalności a ciężar dowodzenia	162
4. Dowody w procesie administracyjnym	166
5. Domniemania w postępowaniu administracyjnym	170

6. Fakty powszechnie znane oraz fakty znane organowi z urzędu. Notoryjność powszechna i urzędowa	172
7. Uprawdopodobnienie	173
8. Znaczenie dyrektywy interpretacyjnej <i>in dubio pro reo</i> w procesie dokonywania ustaleń faktycznych	174
9. Ciężar dowodu w procesie administracyjnym – uwagi podsumowujące	176
III. Model procesu administracyjnego a sposób dokonywania ustaleń faktycznych	177
IV. Standard oceny dowodu z opinii biegłego	181
V. Standard udowodnienia w procesie administracyjnym	183
§ 10. Błędy dotyczące ustaleń faktycznych	187
§ 11. Konkluzje	194
Rozdział 3. Wykładnia prawa	197
§ 12. O zależnościach między wykładnią prawa a dokonywaniem ustaleń faktycznych	204
§ 13. Podstawy wykładni	208
I. Multicentryczność systemowa a prawo wewnętrzne	208
II. Konstytucjonalizacja prawa	209
III. Dysfunkcjonalność scentralizowanego modelu kontrolno- -wykładniczego w multicentrycznym systemie	213
IV. Znaczenie aksjologii w procesie wykładniczym	215
V. Konwergencja systemów: prawa stanowionego oraz <i>common law</i>	217
VI. Rola sądów w procesie wykładni i stosowania prawa	220
§ 14. Podstawa wykładni. Hierarchia źródeł w systemie obowiązującego prawa	222
I. Tekst prawny	222
II. Hierarchiczne uporządkowanie źródeł	223
III. Normatywność prawa; normatywność wykładni	224
IV. Podstawy aksjologiczne systemu	226
V. Wieloźródłowość procesu wykładni	227
VI. Wykładnia a okoliczności relewantne dla konkretnej sprawy	229
§ 15. Istota wykładni	230
I. Specyfika mechanizmu wykładniczego	230
II. Proces ujednocniania koncepcji klaryfikacyjnej i derywacyjnej	233
III. Mechanizm dekodowania normy z przepisu	235
IV. Fazy wykładni	240
§ 16. Mechanizm wykładni	241
I. Reguły pierwszego i drugiego stopnia	241
II. Reguły wykładni pierwszego stopnia	244
1. Dyrektywy wykładni językowej	244
2. Dyrektywy wykładni systemowej	254
3. Dyrektywy wykładni celowościowej	259

III. Wykładnia prawa unijnego	262
IV. Reguły wykładni drugiego stopnia	270
1. Reguły procedury	270
2. Reguły preferencji. Uwagi ogólne. Sterowanie kolejnością czynności wykładniczych	276
3. Reguły inferencyjne i kolizyjne	278
A. Założenie racjonalności prawodawcy	278
B. Reguły inferencyjne	279
C. Reguły kolizyjne (walidacyjne)	280
D. Domniemania interpretacyjne	285
a) Domniemanie zgodności z Konstytucją	285
b) Domniemanie zgodności z prawem międzynarodowym oraz prawem europejskim	286
c) <i>In dubio pro libertate</i>	287
d) <i>In dubio pro reo</i>	288
e) <i>In dubio pro reo</i> w postępowaniu administracyjnym	289
f) <i>In dubio pro tributario</i> oraz zakaz <i>in dubio pro fisco</i>	293
g) Domniemanie dyspozytywności norm prawa cywilnego	294
V. Cywilistyczna wykładnia oświadczeń woli	295
VI. Wykładnicze naruszenia prawa materialnego	302
Rozdział 4. Faza aplikacji normy prawnej	309
§ 17. Uwagi ogólne	319
§ 18. Model aplikacyjny	321
I. Sylogizm subsumcyjny	321
II. Luzy decyzyjne	328
1. Mechanizmy ocenne	328
2. Elastyczność sankcji. Mechanizm ważeńowy	331
3. Klauzule generalne i zwroty niedookreślone	335
4. Artykuł 45 Konstytucji RP jako podstawa luzu decyzyjnego	341
III. Model sylogistyczny a kategorie aplikacyjnych naruszeń prawa materialnego	343
§ 19. Stosowanie prawa cywilnego	354
I. Stosunki cywilnoprawne	354
II. Stosowanie prawa cywilnego przez sąd; cywilistyczna sankcja	357
III. Stosowanie prawa cywilnego przez strony	366
1. Uwagi ogólne	366
2. Mechanizm działania treści czynności prawnej	370
3. Mechanizm działania norm	372
4. Mechanizm działania zasad współżycia społecznego i zwyczajów	377
IV. Cywilistyczna specyfika stosowania prawa – uwagi podsumowujące	378
V. Znaczenie normy indywidualnej i konkretnej w modelu stosowania prawa cywilnego	380
VI. Kontrola instancyjna	383

§ 20. Stosowanie prawa karnego	384
I. Stosunki karnoprawne	384
II. Mechanizm postępowania	385
III. Normatywna podstawa fazy aplikacyjnej	393
IV. Mechanizm rekonstrukcji i aplikacji norm prawa karnego	398
V. Ogólna charakterystyka fazy aplikacyjnej w prawie karnym	405
1. Faza aplikacyjna w zakresie kwalifikacji prawnej	405
2. Faza aplikacyjna w zakresie wymiaru kary i środków karnych	407
3. Faza aplikacyjna w zakresie orzekania środków kompensacyjnych oraz przepadku	408
VI. Charakter norm prawa karnego a zakres dyspozytywności	413
VII. Stosowanie prawa karnego przez sąd. Przypisanie odpowiedzialności karnej	417
VIII. Stosowanie prawa karnego. Sankcja karnoprawna. Wymiar kary i środków karnych	425
IX. Specyfika kontroli odwoławczej	433
X. Podsumowanie	433
§ 21. Stosowanie prawa administracyjnego	434
I. Stosunki administracyjnoprawne	434
II. Pojęcie i istota stosowania prawa administracyjnego	435
III. Specyfika stosowania prawa administracyjnego. Złożoność oceny	437
IV. Specyfika kontroli sądowoadministracyjnej	442
§ 22. Stosowanie prawa Unii Europejskiej	445
I. Współstosowanie	445
II. Pierwszeństwo prawa unijnego	446
III. Wykładnia prawa unijnego a reguła pierwszeństwa	451
IV. Odmowa zastosowania normy prawa krajowego sprzecznej z prawem unijnym	451
V. Pierwotne prawo unijne	453
1. Normy traktatowe	453
2. Ogólne zasady prawa i prawo zwyczajowe	460
3. Normy umowy międzynarodowej	462
VI. Prawo pochodne	465
1. Uwagi ogólne	465
2. Normy rozporządzeń	466
3. Normy dyrektyw	468
4. Normy decyzji	472
5. Zalecenia i opinie	473
Rozdział 5. Wykładnia Konstytucji	475
§ 23. Uwagi ogólne. Wykładnia Konstytucji na tle obowiązku bezpośredniego jej stosowania	480
§ 24. Koncepcje wykładni Konstytucji RP	494
§ 25. Normatywne znaczenie Konstytucji	501

§ 26. Sposób i reguły wykładni Konstytucji	508
I. Teoretyczne ramy konstytucyjnej wykładni	508
II. Dyrektywy wykładni Konstytucji	516
III. Znaczenie wykładni Konstytucji w praktyce	519
§ 27. Model wykładni Konstytucji	522
I. Możliwość zastosowania koncepcji derywacyjnej zintegrowanej	522
II. Struktura normatywna Konstytucji a jej wykładnia	524
III. Reguły i zasady konstytucyjne. Mechanizm wazeniowy	526
IV. Autonomiczność pojęć konstytucyjnych	528
V. Konstytucyjna aksjologia	530
VI. Połączenie koncepcji derywacyjnej i mechanizmu wazeniowego w procesie wykładni Konstytucji	534
§ 28. Wykładnia Konstytucji a kompetencje TK	539
§ 29. Wykładnia trybunalska a wykładnia sądowa	547
§ 30. Wykładnia a domniemanie konstytucyjności	550
I. Uwagi ogólne	550
II. Pojęcie domniemania konstytucyjności	553
III. Znaczenia domniemania konstytucyjności	555
1. Uwagi wstępne	555
2. Formalne (proceduralne) znaczenie domniemania konstytucyjności	556
3. Interpretacyjne znaczenie domniemania konstytucyjności	559
4. Kompetencyjno-materialne znaczenie domniemania konstytucyjności	561
5. Systemowe znaczenie domniemania konstytucyjności	564
Rozdział 6. Mieszany model kontroli konstytucyjności	567
§ 31. Znaczenie domniemania konstytucyjności dla bezpośredniego stosowania Konstytucji przez sądy	570
§ 32. Próby uzgodnienia przepisu ustawowego w ramach normy zgodnej z Konstytucją	571
§ 33. Odmowa zastosowania normy ustawowej	573
§ 34. Mechanizm reguły kolizyjnej <i>lex superior derogat legi inferiori</i>	579
I. Znaczenie reguły <i>lex superior</i>	579
II. Nadrzędny charakter Konstytucji	580
III. Charakter, podstawa i model stosowania reguł kolizyjnych	583
IV. Stanowisko TK	588
V. Stanowisko NSA – wyr. z 24.10.2000 r.	592
VI. Reguła <i>lex superior</i> w kontekście omówionych judykatów	595
VII. Charakter reguły <i>lex superior</i>	596
VIII. Reguła <i>lex superior</i> a kompetencje TK	603
IX. Znaczenie reguły <i>lex superior</i> na płaszczyźnie stosowania prawa	605
X. Specyfika stosowania reguły <i>lex superior</i>	607

§ 35. Reguła <i>lex superior</i> jako sposób usuwania niezgodności norm ustawowych oraz norm konstytucyjnych a przewidziane w Konstytucji mechanizmy kolizyjne	616
I. Mechanizmy kolizyjne w art. 91 ust. 2 i 3 Konstytucji RP	616
II. Wyraźne a systemowe uzasadnienie reguły <i>lex superior</i>	618
III. Uzasadnienie mechanizmów kolizyjnych	620
§ 36. Konsekwencje zastosowania reguły <i>lex superior</i> w procesie stosowania prawa	622
I. Brak skutku derogacyjnego	622
II. Przesłanki zastosowania mechanizmu kolizyjnego	623
III. Mechanizm kontroli konstytucyjności. Derogacja a odmowa stosowania	625
Rozdział 7. Bezpośrednie stosowanie Konstytucji w orzecznictwie sądowym	635
§ 37. Uwagi ogólne	636
§ 38. Ocena zarzutów naruszenia norm konstytucyjnych	638
§ 39. Prokonstytucyjna wykładnia i wykładnia w zgodzie z Konstytucją	644
I. Wykładnia prokonstytucyjna jako mechanizm orzeczniczy	644
II. Prokonstytucyjna wykładnia w perspektywie prawa do sądu	649
III. Prokonstytucyjna wykładnia a aksjologia konstytucyjna	652
§ 40. Współstosowanie Konstytucji i ustaw	659
I. Mechanizm współstosowania	659
II. Postacie mechanizmów współstosowania	662
III. Artykuł 77 Konstytucji RP: współstosowanie czy stosowanie samoistne?	667
IV. Mechanizmy gwarancyjne w ramach współstosowania	674
V. Współstosowanie Konstytucji i ustaw w ramach prawa do sądu i dyrektyw sprawiedliwościowych na tle aksjologii konstytucyjnej	677
§ 41. Stosowanie Konstytucji wprost. Reguły kolizyjne	685
I. Samoistne stosowanie Konstytucji	685
II. Mechanizm kolizyjny oparty na regule <i>lex superior</i> w orzecznictwie sądowym	686
1. Mechanizm kolizyjny	686
2. Podstawowe akty normatywne a reguła <i>lex superior</i>	687
3. Kolizja w relacji Konstytucja – ustawa	688
4. Uprawnienie sądu do wystąpienia z pytaniem prawnym w trybie art. 193 Konstytucji RP	698
5. Uprawnienie sądu do samodzielnego rozstrzygnięcia kolizji Konstytucja – ustawa	700
§ 42. Potencjalne obszary bezpośredniego stosowania Konstytucji przy pomocy reguły walidacyjnej <i>lex superior derogat legi inferiori</i>	705
§ 43. Model sądowej kontroli konstytucyjności. Konkluzje	715
Rozdział 8. Zakończenie	721

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

AktyNormU	ustawa z 20.7.2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1523)
AlkU	ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 487 ze zm.)
BrońAmunU	ustawa z 21.5.1999 r. o broni i amunicji (t.j. Dz.U. z 2012 r. poz. 576 ze zm.)
DziałAdmRzU	ustawa z 4.9.1997 r. o działach administracji rządowej (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 888 ze zm.)
EGBGB	ustawa wprowadzająca do Kodeksu cywilnego niemieckiego z 18.8.1896 r. (Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche)
EKPCz	Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami Nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem Nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
GG	Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23.5.1949 r. (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland)
GospNierU	ustawa z 21.8.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 2147 ze zm.)
KC	ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 459 ze zm.)
KH	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.6.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.) (nie obowiązuje)
KK	ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm.)
KKS	ustawa z 10.9.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 2137 ze zm.)
KKW	ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 665 ze zm.)
KomSEgzU	ustawa z 29.8.1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1277 ze zm.)
Konst52	Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy 22.7.1952 r. (t.j. Dz.U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 ze zm.) (nie obowiązuje)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. Nr 79, poz. 483 ze zm.)

Wykaz skrótów

KP	ustawa z 26.3.1974 r. – Kodeks pracy (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1666 ze zm.)
KPA	ustawa z 14.6.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1257)
KPC	ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1822 ze zm.)
KPK	ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1749 ze zm.)
KPK69	ustawa z 19.4.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96 ze zm.) (nie obowiązuje)
KPP	Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2016) (Dz.Urz. UE C z 2016 r. Nr 202, s. 389)
KRO	ustawa z 25.2.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 682)
KSH	ustawa z 15.9.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1577)
KW	ustawa z 20.5.1971 r. – Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 1094 ze zm.)
KWPrTr	Konwencja wiedeńska o prawie traktatów sporządzona w Wiedniu 23.5.1969 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439)
KWU	ustawa z 6.7.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1007 ze zm.)
KZ	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.) (nie obowiązuje)
MPPOiP	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
NSAU	ustawa z 11.5.1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym (Dz.U. Nr 74, poz. 368 ze zm.) (nie obowiązuje)
OfertaPublU	ustawa z 29.7.2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1639 ze zm.)
OrdPU	ustawa z 29.8.1997 r. – Ordynacja podatkowa (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 201 ze zm.)
PDOPrU	ustawa z 15.2.1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1888 ze zm.)
PlanZagospU	ustawa z 27.3.2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1073 ze zm.)
PomSpołU	ustawa z 12.3.2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 930 ze zm.)
PostAdmU	ustawa z 30.8.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1369 ze zm.)
PostZabPsychU	ustawa z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2014 r. poz. 24 ze zm.)
PrBank	ustawa z 29.8.1997 r. – Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1988 ze zm.)

PrBud	ustawa z 7.7.1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1332 ze zm.)
PrEnerg	ustawa z 10.4.1997 r. – Prawo energetyczne (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 220 ze zm.)
PrSpółdz	ustawa z 16.9.1982 r. – Prawo spółdzielcze (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1560 ze zm.)
PrStow	ustawa z 7.4.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 210)
PrSzkołWyż	ustawa z 27.7.2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1842 ze zm.)
PrTelekom	ustawa z 16.7.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1489 ze zm.)
PrUSA	ustawa z 25.7.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1066 ze zm.)
PrUSP	ustawa z 27.7.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 2062 ze zm.)
PrWeksl	ustawa z 28.4.1936 r. – Prawo wekslowe (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 160)
PrZamPubl	ustawa z 29.1.2004 r. – Prawo zamówień publicznych (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1579 ze zm.)
PrZgrom	ustawa z 24.7.2015 r. – Prawo o zgromadzeniach (Dz.U. z 2015 r. poz. 1485 ze zm.)
SamGminU	ustawa z 8.3.1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 446 ze zm.)
SpMieszkU	ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 1222 ze zm.)
SwobDziałGospU ...	ustawa z 2.7.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1829 ze zm.)
SysUbSpołU	ustawa z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 963 ze zm.)
ŚwRodzU	ustawa z 28.11.2003 r. o świadczeniach rodzinnych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1518 ze zm.)
TEWEA	Traktat o utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej (wersja skonsolidowana 2016) (Dz.Urz. UE C z 2016 r. Nr 203, s. 1)
TFUE	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana 2016) (Dz.Urz. UE C z 2016 r. Nr 202, s. 47)
TKU	ustawa z 22.6.2016 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 1157 ze zm.)
TKU15	ustawa z 25.6.2015 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. z 2015 r. poz. 1064 ze zm.) (nie obowiązuje)
TUE	Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana 2016) (Dz.Urz. UE C z 2016 r. Nr 202, s. 13)
TWE	Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (wersja skonsolidowana 2006) (Dz.Urz. UE C z 2006 r. Nr 321E, s. 37)
UstRolU	ustawa z 11.4.2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 2052 ze zm)
VATU	ustawa z 11.3.2004 r. o podatku od towarów i usług (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1221 ze zm.)

Wykaz skrótów

ZakZdrowU	ustawa z 30.8.1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej (t.j. Dz.U. z 2007 r. Nr 14, poz. 89 ze zm.) (nie obowiązuje)
ZasiłkiU	ustawa z 25.6.1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1368 ze zm.)
ZawLekU	ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 125 ze zm.)
ZdrPsychU	ustawa z 19.8.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 882 ze zm.)

2. Organy i instytucje

EOG	Europejski Obszar Gospodarczy
ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
ETS	Europejski Trybunał Sprawiedliwości (do 30.11.2009 r.)
NFZ	Narodowy Fundusz Zdrowia
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SPI	Sąd Pierwszej Instancji
SR	Sąd Rejonowy
TK	Trybunał Konstytucyjny
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (od 1.12.2009 r.)
UOKiK	Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
WSA	Wojewódzki Sąd Administracyjny
ZOZ	zakład opieki zdrowotnej

3. Czasopisma

Acta UW r Prawo ...	Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo
ADR	ADR. Arbitraż i Mediacja
BIP	Biuletyn Informacji Prawnej
Biul. SN	Biuletyn Sądu Najwyższego
CBOSA	Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych
CzPKiNP	Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
EPS	Europejski Przegląd Sądowy
FP	Forum Prawnicze
GAP	Gospodarka i Administracja Państwowa
Gl.	Glosa
GSP-PO	Gdańskie Studia Prawnicze. Przegląd Orzecznictwa
KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
KSP	Krakowskie Studia Prawnicze
KZS	Krakowskie Zeszyty Sądowe
MoP	Monitor Prawniczy
NKPK	Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego
NP	Nowe Prawo
ONSA	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSAiWSA	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych

OSA	Orzecznictwo Sądów Administracyjnych
OSG	Orzecznictwo Sądów Gospodarczych
OSN	Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNAPiUS	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC-ZD	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna. Zbiór dodatkowy
OSNKW	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNwSK	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPIKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Zbiór Urzędowy, Seria A
OTK-B	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Zbiór Urzędowy, Seria B
Pal.	Palestra
PiM	Prawo i Medycyna
PiP	Państwo i Prawo
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
PPK	Problemy Prawa Karnego
PPP	Przegląd Prawa Publicznego
Prob. Praw.	Problemy Praworządności
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
Prz. Leg.	Przegląd Legislacyjny
Prz. Sejm.	Przegląd Sejmowy
Przegl. Orz. SN	Przegląd Orzecznictwa Sądu Najwyższego
PS	Przegląd Sądowy
R. Pr.	Radca Prawny
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC	Studia Cywilistyczne
SF	Studia Filozoficzne
SIL	Studia Iuridica Lublinensia
SiMTK	Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego
SP	Studia Prawnicze
SPP	Studia Prawa Prywatnego
SPPubl	Studia Prawa Publicznego
ST	Samorząd Terytorialny
St. Pr-Ek.	Strudia Prawno-Ekonomiczne
Wok.	Wokanda
ZNSA	Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego
ZNUJ PNP	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych
ZNUJ PP	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze
ZNUJ PPWI	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelktualnej

ZNUJ PWiOWI	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej
ZNUŁ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego

4. Inne skróty

art.	artykuł
cyt.	cytowany
cz.	część
lit.	litera
n.	następny
niepubl.	niepublikowany
Nr	numer
orz.	orzeczenie
post.	postanowienie
poz.	pozycja
PRL	Polska Rzeczpospolita Ludowa
przyp.	przypis
red.	redakcja
RP	Rzeczpospolita Polska
s.	strona
t.	tom
t.j.	tekst jednolity
uchw.	uchwała
UE	Unia Europejska
ust.	ustęp
uw.	uwaga (-i)
w zw.	w związku
wyr.	wyrok
z.	zeszyt
zd.	zdanie
ze zm.	ze zmianami

Rozdział 1. Zarys modelu wykładni i stosowania prawa w procesie

Literatura: M. Ahlt, M. Szpunar, Prawo europejskie, Warszawa 2005; R. Alexy, On Necessary Relations Between Law and Morality, Ratio Iuris 1989, Nr 2; *tenże*, Zur Kritik des Rechtspositivismus, Archiv fuer Rechts- und Sozialphilosophie, Beiheft, 1990, Nr 37; J. Barcz, Akt integracyjny Polski z Unią Europejską w świetle Konstytucji RP, PiP 1998, Nr 4; A. Bator, Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, PiP 2006, Nr 10; A. Bator, A. Kozak, Wykładnia prawa w zgodzie z konstytucją, w: Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej (red. S. Wronkowska), Kraków 2005; O. Bogucki, Wykładnia funkcjonalna w działalności najwyższych organów władzy sądowniczej, Szczecin 2011; P. Czarny, Trybunał Konstytucyjny a wykładnia ustaw w zgodzie z konstytucją, w: Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej (red. S. Wronkowska), Kraków 2005; Z. Doda, A. Gaberle, Dowody w procesie karnym, t. 2, Warszawa 1995; A. Dziadzio, Idea Trybunału Konstytucyjnego Geорга Jellinka, w: Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu (red. M. Grzybowski, G. Kuca, P. Mikuli), Kraków 2013; *tenże*, Quis custodiet custodes ipsos. Trybunał Konstytucyjny jako (nie) obiektywny strażnik konstytucji. Uwagi na kanwie orzeczenia K 34/15 Trybunału Konstytucyjnego z 3.12.2015 roku, FP 2015, Nr 5; K. Działocha, Podstawy prounijnej wykładni Konstytucji RP, PiP 2004, Nr 11; M. Florczak-Wątor, Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych, Kraków 2014; L. Garlicki, Bezpośrednie stosowanie Konstytucji – tezy referatu, w: Konstytucja RP w praktyce. Konferencja naukowa [Popowo 18–19 marca 1999], Warszawa 1999; *tenże*, Sądy a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, PS 2016, Nr 7–8; T. Gizbert-Studnicki, Oryginalizm i living constitutionalism a koncepcja państwa prawnego, w: Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa profesora Andrzeja Zolla (red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel), t. 1, Warszawa 2012; *tenże*, Prawda sądowa w postępowaniu cywilnym, PiP 2009, Nr 7; *tenże*, Rozkład ciężaru argumentacji w dyskursie interpretacyjnym, w: Studia z filozofii prawa (red. J. Stelmach), Kraków 2003; *tenże*, Wykładnia celowościowa, SP 1985, Nr 3–4; *tenże*, Wykładnia celowościowa z perspektywy normatywnej, w: Wykłady w Trybunale Konstytucyjnym z lat 2011–2012 (red. K. Budziło), Warszawa 2014; *tenże*, Zasady i reguły prawne, PiP 1988, Nr 3; T. Gizbert-Studnicki, A. Dyrda, A. Grabowski, Metodologiczne dychotomie. Krytyka pozytywistycznych teorii prawa, Warszawa 2016; T. Gizbert-Studnicki, A. Grabowski, Normy programowe w konstytucji, w: Charakter i struktura norm konstytucji (red. J. Trzciniński), Warszawa 1997; A. Grabowski, Prawnicze pojęcie obowiązywania prawa stanowionego. Krytyka niepozytywistycznej koncepcji prawa, Kraków 2009; *tenże*, Teoria konstytucyjnego państwa prawa i jej wpływ na argumentację prawniczą, w: Demokratyczne państwo prawa. Zagadnienia wybrane (red. M. Aleksandrowicz, A. Jamróz, L. Jamróz), Białystok 2014; *tenże*, W stronę postpozytywizmu prawniczego. Szkic z metodologii prawoznawstwa, AUWr Prawo 2011, Nr 312; M. Gutowski, Nieważność czynności prawnej, Warszawa 2012; *tenże*, Nieważność i inne przypadki wadliwości czynności prawnych w kontekście odpowiedzialności karnoprawnej, PiP 2004, Nr 9; M. Gutowski, P. Kardas, Domniemanie konstytucyjności a kompetencje sądów, Pal. 2016, Nr 5; *ciż*, Sądowa kontrola konstytucyjności prawa. Kilka uwag o kompetencjach sądów powszechnych do bezpośredniego stosowania Konstytucji, Pal. 2016, Nr 4; M. Herdegen, Prawo europejskie, Warszawa 2004; P. Hofmański, Zasada prawdy w postulowanym modelu procesu karnego, w: Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym. Materiały Wrocławskiego Seminarium Karnoprocesowego 2013 (red. K. Kremens, J. Skorupka), Wrocław 2013; M. Jackowski, Następstwa wyroków Trybunału Konstytucyjnego w procesie sądowym stosowania prawa, Warszawa 2016; W. Jasiński, Model procesu karnego a efektywność dochodzenia do prawdy, w: Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym. Materiały Wrocławskiego Seminarium Karnoprocesowego 2013 (red. K. Kremens, J. Skorupka), Wrocław 2013; M. Jaśkowska, Zwiążanie decyzji administracyjnej ustawą, Toruń 1998; A. Jezusek, Trybunał Konstytucyjny a polityczność, PiP 2017, Nr 1; J. Jodłowski, Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego, Warszawa 2015; A. Kalisz, Multicentryczność systemu prawa polskiego a działalność orzecznicza Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, RPEiS 2007, Nr 4;